

Date: 17th November-2024

**IJTIMOYIY JIHATDAN XAVFLI BO'LGAN OILALAR BILAN ISHLASHDA
AMALGA OSHIRILISHI LOZIM BO'LGAN VAZIFALAR**

Sahodullayev Ahrorbek Ummatali o'g'li

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi 3-bosqich 313-guruh kursanti

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada profilaktika inspektorlarining ijtimoiy jihatdan xavfli bo'lgan oilalar bilan ishlash faoliyatida malag oshirilishi lozim bo'lgan vazifalari, ularga qo'yilgan talablar, xalqaro xorijiy tajribalar, bu boradagi kamchiliklar va ularni bartaraf etish chora-tadbirlari batafsil yoritib berilgan.

Annotation: This scientific article describes in detail the duties of prevention inspectors in working with socially dangerous families, their requirements, international and foreign experiences, shortcomings in this regard and measures to eliminate them.

Biz uchun jamiyatda begona bola yo'q va bo'lmasligi kerak. Jamiyatimizdagi barcha bolalar, O'zbekistonning bolalaridir."Shavkat Mirziyoyev, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti.

Zamonaviy dunyoda jahon hamjamiyati bolalarni ijtimoiy himoya qilish, bolalik dunyosini yaxshilashga qaratilgan keng miqiyosdagi samarali tadbirlarni faol amalga oshirmoqdalar. Biroq, oila va bolalarni ijtimoiy himoya qilishning samaraliy texnologiyalarini joriy qilish jarayonlarida bir qator konseptual va amaliy muammolar ham kuzatilmoqda. Bugungi kunda bunday masalalarni hal etishda, ijtimoiy soha mutaxassislariga ham ehtiyoj tug'ilmoqda. Yurtimizda yangi soha deb e'tirof etilayotgan, biroq turli davlatlar tajribasidan yaxshigina natijalar bilan, o'tgan ijtimoiy ish xodimlarning ishlash obyektlaridan bir ham aynan yordamga muhtoj bolalar hisoblanadi. Bunday bolalar bilan ishlashda, xodimdan kompetentlik talab etiladi. Ota-ona qaramog'isiz qolgan, qiyin hayotiy vaziyatga tushib qolgan bolalar ishlashda quydagilarga e'tibor berish o'rinli bo'ladi. Eng avvalo ular tushib qolgan vaziyatning qanchalik salbiy, xavfli ekanligi, bolaning yosh xususiyatlari va bunday vaziyatga tushib qolgan bolaning ruhiy, jismoniy holatlarini baholab olish juda muhim sanaladi.

Oilalarda o'sayotgan bolalar turli yosh davrlarni, boshlaridan o'tkazadilar. Bu bosqichlarda ham bolalar turli qiyinchiliklarga duch kelishlari bor gap. Yoki oiladagi bolalarga bo'lgan nomunosib zo'ravonlik holatlaridan ham bolalar qiyin vaziyatlarga tushib qoladilar. Yurtimizda "Oila" institutiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Biroq shunga qaramay, oilalardagi nizoliy va zo'ravonlik vaziyatlari bolalarga nisbatan ham uchrab qolmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2019 yil 2 fevralidagi, "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1, PF-5325 son Farmoniga asosan, Vazirlar Mahkamasi huzurida "Oila" ilmiy-amaliy tadqiqot markazi va hududiy boshqarmalari tuman, shahar bo'limlari tashkil etildi. Bugungi

Date: 17th November-2024

kunda “Oila” ilmiy-amaliy tadqiqot markazi tomonidan 21 ming 200 dan ziyod jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari qabul qilinib, ularning muammolariga ijobiy yechim topilgan. Oila mustahkamligini ta’minlash avvalo sog’lom, baquvvat va barkamol avlodni tarbiyalashga bog’liq. Binobarin jamiyatda siyosiy, ijtimoiy-ma’naviy muhit barqarorligi va taraqqiyoti yoshlarga, ayollarga va oilalarga bo’lgan munosabati bilan belgilanadi. Shu o’rinda, oilalarda tarbiyalanayotgan bolalarning ham ijtimoiy holatlarini o’rganish, yordamga muhtoj bo’lgan bolalarni ximoya qilish masalalari ham dolzarb bo’lib, bormoqda. Har bir bolalar eng avvalo, oilada ijtimoiylashadilar. Oila deb atalgan mikro-muhit, ularning dastlabki ijtimoiylashuv maskani sanaladi. Bu jarayonda, oilada ota-ona farzandlarini tarbiyalashda o’z vazifalarni to’laqonli bajarsalar, bolalarning ruhiy va ijtimoiy holatlari ham barqaror rivojlanadi. Biroq ijtimoiy o’zgarishlar davrida, oilalarda bolalarga bo’lan munosabatlar talab darajasida emas. Ayrim ota-onalar bu mas’uliyatli jarayonlarni bog’cha, maktablarga yuklamodalar, bu esa xato hisoblanadi.

Bolalar 3 yoshgacha o’z ota-onalari bag’rida hissiy to’yingan holda ulg’ayishlari kerak. Rivojlanishning bu dastlabki uzilishi, kattalarga bilinmasligi mumkin biroq, bolalar uchun bu holat katta bir ruhiy og’riqlarniberishi mumkin. Shuning uchun ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlash jarayonida, ijtimoiy ish mutaxassisi eng avvalo bolaning oilasi bilan tanishib oilshi lozim. Oilani birlamchi va majmuaviy baholay olishi kerak. Oiladagi qaysi noto’g’ri ijtimoiyqadam, bolani yetimlik holatiga yoki ijtimoiy yetimlik vaziyatiga tushirib qo’yayotganligihaqida, xulosalarga kelib olishi juda zarur. Albatta bunday ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlash jarayonida, bolaning yosh xususiyatlari va ular tushib qolgan ijtimoiy vaziyatlarga ham e’tibor qaratiladi. Ijtimoiy ish xodimi bunday vaziyatlarda, muammoga ko’mpleks yondashadi. Hech bir vaziyatni ko’zdan qochirmaydi. Natija uchun harakat qiladi. Asosiy qism: Aholining maxsus davlat va jamot qaramog’iga muhtoj toifalari orasida yetim bolalar, ijtimoiy yetim bolalar va ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalar alohida o’rin tutadi.

Ta’kidlash joyiz, rivojlangan davlatlar tajribasida ota-ona qaramog’idan mahrum bo’lgan bolalarni ijtimoiy himoya qilish tizimi bir vaqtning o’zida bolalarga yordam berishga va biologik oilani muvaffaqiyatli reabilitatsiya qilish uchun qulay shart-sharoitlar yaratishga yo’naltirilgan. Avvalo, yuqoridagi tushunchalar mohiyatiga to’xtalaib o’tsak. Demak, Yetim bola bu -otasi ham onasi ham vafot etgan, yoki ular sud qaroriga binoan vafot etgan deb e’lon qilingan bola. Ijtimoiy yetimlik bu -ota-qaramog’isiz qolgan bolalar, shu jumladan turli sabablarga ko’ra ota-onasi ularni tashlab ketgan yoki ota-onalik huquqlaridan mahrum bo’lgan va to’liq davlat tomonidan qo’llab-quvvatlanadigan bolalar hisoblanadi². Ijtimoiy yetimlik atamasi, XX asrning 90 yillarida ishlatila boshlandi. Demak, ijtimoiy yetimlik hayotimizda qadimdan davom etib kelayotgan ijtimoiy fenomendir. Bu ijtimoiy jarayon negizida, bolalarni ota-ona qaramog’isiz qolishlari va shu asnoda qiyin hayotiy vaziyatlarga tushib qolishlari yotadi. Ota-ona qaramog’isiz qolish, ta’rifi shuni ko’rsatadiki, har bir oilada ota-ona o’z

Date: 17th November-2024

burchlarini bajarish uchun yetarli moddiy-moilyaviy, ma'naviy va umumiy ijtimoiy sharoitlarning yo'qligidan, ota-onalar o'z masuliyatlarini, mehr-muhabbatlarini, rahim-shafqat va g'am chekish tuyg'ularining defitsiti sharoitida farzand dunyoga keltirib, so'ngra ularni turli sabablarga ko'ra tashlab ketmoqdalar. Bugungi kunda bunday ijtimoiy salbiy holatlar, ko'zga tashlanmoqda. Ijtimoiy yetim bolalar bilan, ishlash jarayonida bolalarning nafaqat huquqiy balkiy ruhiy jihatdan ham yordam ko'rsatish tizimiga alohida e'tibor berish kerak. Ota-ona qaramog'isiz qolgan bolalarda, ko'pincha jismoniy va aqliy rivojlanishdan orqada qolish holatlari kuzatiladi. Bunday bolalarda ota-onaning mehri yo'qligi tufayli, atrofdagi odamlar tomonidan tan oldirish (egoist)lik xarakteri ham rivojlanadi. Umumiy qilib aytganda, oiladantashqarida yashovchi bolalar o'zlarini qabul qilishlari qiyinroq kechadi. Shuning uchun bunday bolalar, o'zlarini ijtimoiy muhitda tasdiqlash uchun ular ko'pincha kuch va tajovuzdan foydalanadilar. Agar bunday bolalarga o'z vaqtida yordam berilmasa, ularkelgusida o'z oilasini yaratish va bolalarini tarbiyalashda ham bir qator qiyinchiliklarga duch keladilar. Ota-ona qaramog'isiz qolgan bolalarni oilalarga jalb qilish, oiladagi tarbiya va uning samaradorligini shuningdek bolalarni ijtimoiy himoya qilish muassasalari faoliyatini baholash, bunday bolalar bilan amaliy ish olib borayotgan mutaxassislarning salohiyatini oshirib borish juda zarur sanaladi. Qiyin hayotiy vaziyatga tushib qolgan, bolalar bilan ishlashda quydagi yo'nalishlarga e'tibor qaratiladi. - tibbiy yordam;-ijtimoiy-yuridik maslahatlar;-kasbiy yo'naltirish;-ijtimoiy-psixologik konstalting;-ijtimoiy-psixologik yordam;Yuqoridagi yordamlarni, tizimli va izchil amalga oshirish bu toifa bolalarning ijtimoiylashuv jarayonida 3 ta asosiy vazifani hal etadi. 1.Moslashtirish;2.Avtomatlashirish (kasbga oid);3.Shaxsiyatni faollashtirish;Ijtimoiy ish kasbiy faoliyatining barcha yo'nalishlariga nazar nolsak, ular orasida ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlash, keng qamrovli ekanligi bilinadi. O'zbekistonda umumiy bolalarni ijtimoiy himoya qilish tizimini uzoq muddatli, isloh qilish bo'yicha takliflarni muhokama qilish uchun davlat va nodavlat tashkilotlari vakillari va xalqaro ekspertlar, ishtirokida bir qator davra suhbatlari bo'libo'tmoqda. Bunday suhbatlar, "Oila" markazi va UNISEF tomonidan birgalikdagi olib borilayotgan ishlar tizimi negizida amalga oshirilmoqda. UNISEF tadqiqotchilari, qiyin hayotiy vaziyatga tushib qolgan bolalar bilan ishlash uchun ijtimoiy xodim kasbini ilgari surish va bunday xodimlar salohiyatini oshirish, kerakligini takidlaydi. Ijtimoiy ish xodimi, bunday bolalar bilan ko'mpleks ishlash jarayonlariga ahamiyat qaratishi lozim bo'ladi. Bu borada bolalarni ijtimoiy himoya qilish bo'yicha, normativ hujjatlarni bilishi va mavridida bu hujjatlardan amalda bolalar himoyasi uchun foydalana olishli kerak bo'ladi. Yangi O'zbekistonda, har bir bolaning barcha huquqlarini ta'mimlash ustuvor vazifa bo'lib bormoqda. Milliy huquqiy tizimida, bola huquqlariga oid Qonunlar alohida o'rin tutadi. Bu haqida fikr yuritilganda, so'nggi yillarda milliy qonunchiligimizda bola huquqlari bilan bog'liq bo'lgan, qonuniy hujjatlar soni 40 dan, qonunosti hujjatlar soni esa 500 dan ortiqni tashkil etmoqda.